

Van kapel tot kade

In de *Kroniek* van september stond een verslag van het archeologisch onderzoek op de Appelmarkt. Het ging over de zeer bijzondere vondst van – vermoedelijk – een kapel. Voordat het blad ter perse ging kon nog net een bericht geplaatst worden. Het openleggen van een aansluitend deel had intussen een totaal ander beeld opgeleverd. Een kapel bleek het niet te zijn, maar wat dan wel?

door **FRANCIEN SNIEDER**

Op moment van schrijven, eind oktober, is zojuist de laatste opgravingscampagne afgesloten. De conclusies zijn weliswaar nog niet definitief, maar een vervolgartikel is gerechtvaardigd. De medewerkers van het Centrum voor Archeologie zijn wel behoedzaam geworden over deze opgraving die de gemoederen zo beroert.

De stadsarcheologen graven alleen wanneer bodemverstoring daartoe aanleiding geeft. Bij de Appelmarkt is dat de aanleg van ondergrondse afvalcontainers. De laatste jaren gaat steeds meer 'ondergronds', wat grote gevolgen heeft voor het bodemarchief. Daarom heeft de gemeente besloten de gehele Appelmarkt op te graven. Een opeenvolging van zeer kleine opgravingen, 'kijkgaatjes', levert minder archeologische gegevens op dan één opgraving van hetzelfde formaat als de 'gaatjes' bij elkaar opgeteld.

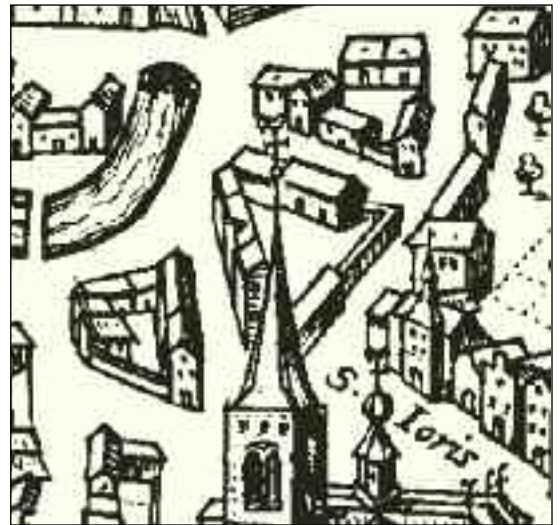
Na de eerste opgraving in december 2008 (zie *Kroniek* maart 2009) volgde een in april-juni. Daarna startte eind juli een derde onderzoek dat duurde tot eind september, zodat de Open Monumentendagen (11 en 12 september) er in vielen. Naar schatting 2000 tot 3000 geïnteres-

seerden bezochten de opgraving. Een laatste, korte campagne vond plaats eind oktober.

GEEN KAPEL

Door de enthousiaste reacties van publiek en media (en zeker niet in de laatste plaats door het enthousiasme van de archeologen zelf) is het idee van de vondst van een kapel snel in het nieuws gekomen. Te snel, zo bleek, voor een overwogen conclusie op basis van alle gegevens. Maar op dat moment leek alles te kloppen: zwaar muurwerk met steunberen en een veelhoekige kooraf-

Rechts: Detail van de Appelmarkt op de stadsplattegrond van Braun en Hogenberg, 1588 (*Museum Flehite*).
Onder: Belangstelling tijdens Open Monumentendag.

sluiting. Alleen de andere zijde van de kapel moest nog gevonden worden. Toen het aansluitende deel van de Appelmarkt open ging, bracht een grote, vrij recente, verstoring niet de gewenste andere helft van de kapel in beeld. Aanvankelijk werd het ontbreken van de tegenoverliggende zijde van de kapel geweten aan de verstoring. Maar na verdere uitbreiding van de opgravingsput, voorbij de verstoring en richting het Havik, kwam een muur tevoorschijn met precies dezelfde kenmerken als de 'kappelmuur'. Dat was even slikken: deze muur kon dus nooit van een kapel zijn, want zo breed is zo'n gebouw onmogelijk.

IMMUNITEITSMUUR

Wat zou het dan wél geweest zijn? Nieuwe theorieën over de mogelijke functie van de muur werden gevormd. Het was geen kapel, maar ook geen huis of groot gebouw. Zo kwam de gedachte op dat het misschien de muur was die de immunitet van de Sint-Joriskerk omsloot (geschonken door de bisschop van Utrecht in 1317, zie hierover de *Kroniek* van maart 2009, p. 26). Voor de hand liggend, omdat dit eigendom zich aan deze zijde van de kerk bevond: globaal in het gebied Groenmarkt, Papehofstede en Appelmarkt. Kijken we op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1588, die overigens op veel plekken, maar niet overal de juiste situatie weergeeft. Dan zien we ter plaatse van de Appelmarkt enkele huizen en een muur die het gebied van de huidige Appelmarkt omsluit. Voor de tweede gebruiksfase van de muur – deze is namelijk in een latere periode opnieuw gebruikt – was die interpretatie er al. Maar misschien was de muur in de oorspronkelijke fase ook al de omsluiting van het kerkelijk gebied. Voor een immuniteitsmuur is deze zeer zwaar: breed en met steunberen op korte afstand van elkaar. Zeker toen het archeo-

Scheepshout gebruikt als beschoeiing.

in waren geslagen. (Ze zijn echter niet overal onder de muur geconstateerd.) Tegen deze palen was op sommige plaatsen een vlechtwerkwand gezet en op één plek een wand van grote houten planken, die van een schip afkomstig bleken te zijn (zie kader).

SCHEEPSHOUT

Bij berging bleek het beschoeiinghout in zeer slechte conditie te zijn. De delen zijn in plastic verpakt om te vermijden dat ze uitdrogen. Daarna zijn ze naar de werkplaats van het Archeologische Centrum gebracht. Daar is al één plank gereinigd en nader bekeken door een scheepsarcheoloog van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Hij ontdekte dat zich nog nagels bevinden op de onderkant van de 2 m lange en (nog) 30-40 cm hoge plank. Deze zijn op regelmatige afstand ingeslagen en verbonden de plank met de (losgeraakte) onderliggende plank: de *overmaadse verbinding*. Daarboven bevonden zich op grotere afstand houten pennen, waarmee de plank aan de spanten van het schip bevestigd was. Gezien afmetingen en dikte van de plank en het relatief kleine formaat van de nagelkoppen betreft het mogelijk een vrachtscheepje van bescheiden afmeting, met koggeachtige kenmerken. Alle planken zullen nauwkeurig worden schoongemaakt en bestudeerd. Ze worden nat gehouden in de werkplaats, in een grote roestvrij-stalen bak, geschonken door de firma Huygen Mechanisatie te Bunschoten.

logisch onderzoek naar een dieper niveau ging en de zware fundering onder deze muur tevoorschijn kwam.

KADE

Onder de muur bevond zich een pakket van ruim een halve meter dik, liggend hout. Dunne stammen in een zandpakket, die kunnen hebben gediend als basis van de muur, een *slietenfundering*. Dit was in Amersfoort niet gebruikelijk, omdat men in de meeste gevallen het oorspronkelijke zand opzocht om muren een stevige ondergrond te geven. Hier echter bevindt zich het zand enkele meters dieper. Deze slietenfundering was blijkbaar nog niet voldoende, want hieronder stonden rijen dikke palen, die minstens een tot twee meter de grond

Omslagfoto: Muur met palen en vlechtwerk.

Francien Snieder is stadsarcheoloog.

HAVEN

Door de zware palen en het horizontale hout en vlechtwerk, begon toen een nieuw idee post te vatten. Zouden we hier te maken hebben met een havenkade? De palen met beschoeiing vormen de kadewanden, die stevig moesten worden aangelegd in de slappe grond. Bij het archeologisch onderzoek aan de oostzijde (de kant naar de Kerkstraat toe) zijn diepe dwarsprofielen op de muur en de omringende grond aangelegd, om inzicht te krijgen in de natuurlijke ondergrond. Hieruit bleek dat het niet alleen nat is geweest aan de Appelmarktzijde van de kade, maar ook aan de ander kant. Ook bleek bij bestudering van de dwarsprofielen, dat de muur met slietenfundering waarschijnlijk uit een latere fase stamt dan de verticale palen met beschoeiing.

Waar lag de haven en in welke periode? Dat moet voornamelijk worden bepaald aan de hand van de opgravingstekeningen, vondsten en resultaten van het jaarringenonderzoek. Ook de opgravingen die ooit in de omgeving zijn uitgevoerd zullen bij de uitwerking worden betrokken; vooral die op het terrein van het ROB-gebouw en het onderzoek binnen het gebouw hoek Groenmarkt/ Appelmarkt. Mogelijk komt er meer helderheid door een grondradaronderzoek, dat misschien de muur en het houtwerk kan volgen door het plaveisel van Appel- en Groenmarkt heen.

Het onderzoek op de Appelmarkt was één van de meest verrassende en ook wel verwarrende opgravingen van de laatste jaren in Amersfoort. Er gaat veel historie schuil onder het rustige pleintje en de bedoeling is deze in de nieuwe 'aankleding' van de Appelmarkt te verbeelden. Archeoloog Mattijs Wijker (belast met de dagelijkse leiding van de opgraving), begint nu met de uitwerking, die zal resulteren in een rapport in de reeks *Amersfoort onder ons*.